

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

CHUDOBA JAKO SOCIOLOGICKÝ PROBLÉM

VERONIKA TOMANOVÁ

Bakalářská práce

2009

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jadwiga Šanderová, CSc.

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra sociálních věd
Akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Veronika TOMANOVÁ**

Studijní program: **B6703 Sociologie**

Studijní obor: **Sociologie**

Název tématu: **Chudoba jako sociologický problém**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce se bude zabývat chudobou v naší společnosti a jejími hranicemi. Dále by měla zkoumat, z jakých důvodů se lidé do této situace dostanou a zaobírat se myšlenkou, jaký pohled na ně mají ostatní lidé, jak oni sami svou situaci zvládají a chtějí změnit. Na závěr se bude zabývat tím, jaké možnosti a meze řešení chudoby v naší společnosti jsou možné.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- 1) Krebs, V. a kol. (2002): Sociální politika; ASPI; Praha
- 2) Mareš, P. (1995): O chudobě v české a slovenské společnosti; Masarykova Univerzita; Brno
- 3) Mareš, P. (1999): Sociologie nerovnosti a chudoby; Sociologické nakladatelství; Praha
- 4) Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (1999): Boj proti sociálnímu vyloučení; Ministerstvo práce a sociálních věcí; Praha
- 5) Vavrečková, J., Michalička, L., Severová, S. (1999): Postavení domácností s minimálními příjmy a jejich sociální ochrana; Výzkumný ústav práce a sociálních věcí; Praha

Vedoucí bakalářské práce:

doc. PhDr. Jadwiga Šanderová, CSc.
Katedra sociálních věd

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2008

Termín odevzdání bakalářské práce:

31. března 2009

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Lívia Šavelková, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2008

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 24. 06. 2009

.....

Veronika Tomanová

Poděkování

Dovoluji si vyjádřit poděkování paní doc. PhDr. Jadwize Šanderové, CSc. za odborné vedení, cenné rady a připomínky a za ochotu a pomoc při vypracování této bakalářské práce.

ANOTACE

Práce se zabývá chudobou v České republice, jejími hranicemi a měřením. Stanovuje skupiny lidí, které chudoba ohrožuje a postihuje. Zaměřuje se také na příčiny a důsledky chudoby a na její možná řešení v našem státě.

KLÍČOVÁ SLOVA

- chudoba
- deprivace
- životní minimum
- sociální pomoc
- sociální podpora
- kultura bídy

TITTLE

Poverty as a Social Problem

ANNOTATION

The work deals with poverty in the Czech Republic, its borders and measurement. It sets a group of people that poverty threatens and affects. It also addresses the causes and consequences of poverty and its possible solutions in our country.

KEYWORDS

- poverty
- deprivation
- subsistence minimum
- social assistance
- social support
- culture of poverty

OBSAH

Úvod	10
1 Fakta o chudobě	11
2 Definice a vnímání chudoby	13
3 „Stará“ a „nová“ chudoba	17
4 Chudoba před rokem 1989	19
5 Deprivace	21
6 Koho postihuje chudoba	23
6.1 Etnické minority	24
6.2 Tělesně a duševně handicapovaní	25
6.2.1 Fokus Mladá Boleslav	25
6.3 Migranti	28
6.4 Mládež	29
6.5 Bezdomovci	29
6.6 Staří lidé	30
6.7 Neúplné rodiny	31
6.8 Drogově závislí	31
6.9 Dobrovolně skromní	31
6.10 Kombinace	32
7 Pojetí chudoby	33
7.1 Subjektivní pojetí	33
7.2 Objektivní pojetí	33
8 Míry chudoby	35
8.1 Relativní koncepty	35
8.2 Absolutní koncepty	36
8.3 Přímé koncepty	36
8.4 Nepřímé koncepty	36
8.5 Preskriptivní koncepty	36
8.6 Konsensuální koncepty	37
9 Hranice chudoby	38
10 Měření chudoby	42
11 Příčiny chudoby	43
11.1 Vznik chudoby	45
11.1.1 Nízké výdělky	46

11.1.2	Nezaměstnanost	46
11.1.3	Rozdíly ve vlastněném bohatství	47
12	Důsledky chudoby	48
13	Řešení chudoby (sociální politika)	49
13.1	Řešení preventivního charakteru	50
13.1.1	Negativní daň	50
13.1.2	Minimální příjmové veličiny	51
13.1.2.1	Minimální mzda	51
13.1.2.2	Životní minimum	51
13.2	Sociální podpora	52
13.2.1	Úřad práce	54
13.3	Sociální pojištění	55
13.4	Sociální pomoc, služby a péče	55
14	Kultura chudoby (bídy)	58
	Závěr	59

ÚVOD

V naší společnosti se můžeme setkat s různými skupinami lidí. Ať už se jedná o různé národnosti, lidi s odlišným vyznáním, vzděláním, lidi mladé nebo staré, zdravé nebo nemocné, zkrátka každý, ať chce či ne, zapadá do nějaké určité skupiny. Chudoba si nevybírá, může postihnout každého z nás nehledě na náš sociální status.

Chudoba se vyskytuje všude ve světě v různé míře a s různými projevy. Ve své práci jsem se rozhodla zabývat chudobou v České republice, s výjimkou první kapitoly, kde zmiňuji pro zajímavost pár faktických informací o chudobě.

Cílem mé práce je setřídít informace, týkající se chudoby, získané z nastudované literatury. Na základě tohoto, je práce členěna do několika kapitol, kde se zabývám nejdříve definicí chudoby a deprivacemi z ní ústícími. Dále se snažím vymezit, koho chudoba vůbec v České republice postihuje a tyto skupiny trochu přiblížit, jaké jsou hranice chudoby a jak ji můžeme měřit. Důležitá je také kapitola věnovaná formám řešení chudoby, kde se zabývám především různými druhy možné státní pomoci.

1 FAKTA O CHUDOBE

V této kapitole je zmíněno několik informací pro představu, kolik lidí je ve světě chudých a setkávají se s důsledky chudoby.

- „Deklarace 'Světového summitu o sociálním rozvoji' konstatuje, že na světě žije přes jednu miliardu lidí v nepříjemných podmínkách chudoby. [...] Obdobný je i odhad Světové banky, podle kterého žilo v roce 1990 v bídě asi 1,13 miliardy obyvatel země, což bylo o 80 miliónů více, než činil odhad pro rok 1985.“ [Mareš 1999: 11]
- „Z přibližně 6 miliard obyvatel světa trpí hladem, dle různých odhadů, asi 800 miliónů.“ [Mareš 1999: 11]
- 30 tisíc dětí zemře denně v důsledku extrémní chudoby
- 100 miliónům dětí je upřeno základní lidské právo - právo na vzdělání.
- Ženy v rozvojových zemích vydělávají průměrně dvakrát méně než muži.
- 1600 matek denně zemře v důsledku porodních komplikací, 30 miliónů žen trpí dlouhodobými zdravotními následky po porodu.
- Více než 1 miliarda lidí nemá přístup ke zdroji pitné vody.

- 3 miliony lidí ročně zemřou na AIDS, skoro 5 miliónů se každoročně nakazí virem HIV.
- Kvůli vysoké ochraně trhů hospodářsky rozvinutých zemí přicházejí rozvojové země o 100 biliónů dolarů ročně. Asi dvakrát tolik, co dostanou v rámci rozvojové pomoci.

[Horký 2005]

2 DEFINICE A VNÍMÁNÍ CHUDOBY

V této kapitole je zmíněno, jak je možné chudobu vnímat, jaké jsou její definice, ačkoli jednotnou definici nemáme, je zde alespoň vymezeno, co toto slovo nebo stav vlastně znamená.

Chudoba je prastaré slovo, které organizuje sociální zkušenost stejně tak dlouho jako slovo bohatství. [Možný 1995: 6]

„Pojmy chudoby a bohatství od sebe nelze oddělovat: jedno je vždy převrácenou stranou druhého, a změní-li se jedno, druhé nemůže zůstat nezměněno.“ [Kreidl 1997: 7]

„Společnost bez nerovnosti je mýtus.“ Jedná se především o nerovnosti v přístupu k hmotnému bohatství, moci a prestiži. [Kreidl 1997: 3] „Chudobu lze chápat jako výraz extrémní nerovnosti, respektive jako distanci určité části populace nejen od bohatých, ale i od celého zbytku populace.“ [Mareš 1999: 39]

Chudoba existuje od pradávna, dá se říci, že od vzniku lidské civilizace. Je přítomna i v nynější době jak v rozvojovém světě, tak i v nejvyspělejších zemích naší planety. [Krebs 2005: 84] „Chudoba v současné Evropě je většinou méně drastická a je méně na očích než chudoba v Africe, Latinské Americe či v Asii.“ [Mareš 1999: 42]

„V některých částech světa je strádání a nedostatek na denním pořádku, na druhé straně jsou země, kde chudoba neznámá trpět nedostatkem základních potřeb, ale spíše nedostatečným přístupem ke zdrojům společnosti, z nichž

jedním je rozdělované bohatství. Definice chudoby není proto zdaleka jednoznačná." [Kotýnková 2007: 7]

Být chudý je sociální status a sociální vztah. Důležité je i to, kdo se cítí být chudý a kdo je označen jako chudý.

„Otázkou je, kdo rozhoduje o tom, co je a co není životní nezbytností. Zda jde o experty, veřejné mínění, nebo o samotné chudé." [Možný, Mareš 1995: 33]

„Ludia žijú v chudobe, ak ich príjem a iné zdroje sú natoľko nedostatočné, že im neumožňujú dosiahnuť takú životnú úroveň, ktorá je akceptovateľná v spoločnosti, v ktorej žijú. V dôsledku chudoby môžu poznať mnohonásobné znevýhodnenie od nezamestnanosti, cez nízky príjem, zlé bývanie, nedostatočnú zdravotnú starostlivosť až po prekážky v prístupe k celoživotnému vzdelávaniu, kultúre, športu, či rekreácii." [Tvrdoň 2004: 16]

Obecně lze říci, že chudoba je takový stav, kdy lidé nemohou uspokojovat základní životní potřeby v takové míře, která je společností uznávána jako minimální nebo nezbytně nutná. Lidé nejsou schopni získat si prostředky k zajištění existence vlastními silami. Chudoba je zejména důsledek nerovného přístupu k příjmům a bohatství. Je to hmotná nouze, ale je spojena i s řadou jiných deprivací (např. sociální, pracovní, bytová, sídelní, zdravotní aj.). [Krebs 2005: 103]. „Žít v chudobě znamená být především materiálně deprivován." [Krebs 2005: 86]. Chudoba je pro člověka omezením sociálních vztahů, což způsobuje sociální izolaci (omezení v řadě oblastí - ve styku s přáteli, vzdělání, vede k deprivacím bytovým apod.). [Krebs 2005: 89].

„Chudoba je fenomén přírodní, ekonomický a kulturní. Ne každá chudoba má základ materiální. Při vymezení pojmu chudoby je nutno brát v úvahu prostor a čas. Je nutno rozlišovat chudobu jako stav trvalý a dočasný.“ [Mojžíš, Mareš 1995: 66]

„Ne každá nepřizpůsobivost vede k chudobě, většina chudobných se nedá charakterizovat jenom jako nepřizpůsobení, vymykající se normálnímu začlenění do sociální struktury.“ [Machonin 1995: 52]

Chudoba lze vnímat odlišně - jinak ji budou vnímat samotní chudí než společnost. Je to nerovný přístup k rozdělovanému bohatství společnosti a jejím materiálním zdrojům. Když nejsou zdroje (příjmy, statky) dostatečné, ať už z jakýchkoli důvodů (stáří, invalidita, péče o dítě aj.), a občan nevlastní ani jiné zdroje nebo majetek, aby získal prostředky v společnosti uznávané minimální výši, není zabezpečeno uspokojení základních potřeb ani životní podmínky. „Tato okolnost je také určující pro přístup státu k řešení problému chudoby.“ [Krebs 2005: 86]

Chudoba bývá spojována s pojmy jako hmotná nouze, deprivace, vyloučení jedinců či určitých sociálních skupin od materiálních zdrojů. Není to ovšem pouze deprivace v příjmech nebo spotřebě.

„Problém chudoby je v první řadě problémem ekonomické prosperity. V druhé řadě je pak problémem přerozdělování. Ve třetí řadě jsou všechny mimoekonomické kanály společenské integrace, tj. sociální a kulturní vazby, jež nelze zpřetrhat, nemá-li vést příjmový nedostatek k

sociálnímu vyloučení a kulturní degradaci.“ [Večerník 1995: 86-87]

„Hodnocení chudoby je výrazně záporné: chudoba je chápána jako nežádoucí, politováníhodný sociální a vůbec lidský stav.“ [Librová 1995: 11]

3 „STARÁ“ A „NOVÁ“ CHUDOBA

V literatuře se setkáváme s pojmy „staré“ a „nové“ chudoby. Zde si přiblížíme, jak to s těmi to pojmy je, jak je můžeme chápat. Jedná se v podstatě o jakýsi přechod od staré chudoby k chudobě nové, jinak řečeno od chudoby, která se vyskytovala spíše v tradiční společnosti k chudobě ve společnosti moderní. V těchto společnostech jsou jiné projevy chudoby a proto tyto pojmy rozlišujeme.

Chudobu můžeme rozdělit na „starou chudobu“ (spjatá s demografickým statusem - staré osoby, mnohodětné domácnosti, neúplné rodiny) a na „novou chudobu“ (spojena s nezaměstnaností a poklesem reálných příjmů v důsledku inflace). [Večerník 1995: 85]

Stará chudoba je nezávislá na trhu práce (ohrožené kategorie jsou charakterizovány životním a rodinným cyklem, neschopností pracovat). Může sem spadnout řada rodin v životní fázi pořizování bytu, zakládání rodiny atd. „I dnes tvoří stará chudoba velkou část chudých. Jsou v ní zastoupeni nemocní a tělesně či duševně handicapovaní, osamělé matky s dětmi, důchodci a staří lidé (zejména osaměle žijící) či příslušníci etnických minorit, často (ilegální) imigranti.“ [Mareš 1999: 45]

„'Nová chudoba' v moderním sociálním státě je více než jen nízký životní standard nebo nízká úroveň prostředků k životu; zahrnuje nedostatek v řadě oblastí: lidé nemají práci, mají nízký příjem, nízkou úroveň vzdělání, špatné zdraví apod.“ [MPSV 1999: 37] Je spojena s pozicí na trhu práce (nezaměstnaní, osoby znevýhodňované nebo s

nízkými výdělky, neúplné rodiny a další). [Mareš 1999: 45]

Základní rysy přesunu k nové chudobě jsou:

- růst nezaměstnanosti a nejistoty zaměstnání,
- rychle se zvyšující počet osob závislých na různých formách sociální pomoci,
- vzrůstající počet rozsáhle zadlužených osob a domácností,
- nárůst počtu dětí s jedním rodičem,
- rostoucí počet bezdomovců.

[Mareš 1999: 47]

Je samozřejmostí, že s projevem doby se i chudoba bude projevovat a zasahovat lidi různým způsobem.

4 CHUDOBA PŘED ROKEM 1989

S předchozí kapitolou úzce souvisí i chudoba před rokem 1989. Zaměříme se zde především na to, jak na chudobu reagoval stát, ale i samotní lidé. Chudoba byla skrývána, lidé se za ní styděli a dívali se na ni pohoršeně. To především proto, že v tomto režimu, byly projevy jako bezdomovectví nebo nezaměstnanost tabuizovány, protože každý musel pracovat a kdo nepracoval, žil samozřejmě na úkor druhých, což v této době nebylo možné a tito lidé byli zavíráni do vězení.

„Pro legitimitu systému bylo důležité, aby chudoba [...] nebyla ve společnosti vidět. Proto byli z veřejného prostoru vytlačeni nejen žebráci, ale i tělesně postižení: pro režim byli nepřímým (ale věcně často i přímým) odkazem k existenci chudoby.“ [Možný, Mareš 1995: 5] „Žebrání i charita byly přísně zakázány“ [c.d.: 6]

„Staří lidé, [...], pokud se nemohli spolehnout na přerozdělování uvnitř rodiny a zůstali bez podpory mladší generace, patřili [...] k nejchudším vrstvám obyvatelstva. [tamtéž]

Alkoholismus, byl medikalizován skrze záchytné stanice a povinné léčby. Bezdomovectví bylo kriminalizováno.

Starý režim dělal všechno pro to, aby nepřipustil vznik underclass (znevýhodněná skupina). Jeho metody však byly bezvýsledné. [c.d.: 6-7]

„Hlavní příčinou příjmů pod hladinou sociálního minima na hlavu byl v rodinách s dětmi nízký pracovní

příjem živitele, ale vysoký počet vyživovaných osob připadající na jednoho živitele." [c.d.: 13]

I po roce 1989 zůstávají rodiny mladšího věku s více než jedním dítětem stále ohroženy. Některé rodiny s dětmi se dostávají na dno stejně tak jako domácnosti důchodců. [Možný, Mareš 1995: 20]

„Tyto změny znamenají transformaci chudoby v české společnosti:

- od demografické (soukromé) chudoby k chudobě statusové (veřejné),
- od průřezové k chudobě spojené s určitými sociálními kategoriemi a s určitými územími,
- od chudoby frikční k chudobě trvalé,
- od chudoby marginální k chudobě postihující nezanebatelnou část populace,
- od chudoby nesouvisející s trhem práce k chudobě závislé na uplatnění se na trhu práce,
- od chudoby skryté k chudobě zjevné." [Možný, Mareš 1995: 22]

5 DEPRIVACE

Deprivace s chudobou úzce souvisí, protože „být chudý“ ve většině případů znamená být deprivován. Tyto deprivace se mohou objevovat v různých oblastech života a člověku zrovna moc nepomáhají se z takové situace vymáknit.

„Deprivace může být popsána jako stav pozorovatelné a demonstrováné nevýhody ve vztahu k lokální komunitě či širší společnosti, k níž jedinec, rodina či skupina patří.“ [Sirovátka 2002: 41] Deprivací se rozumí nejen fyzické či psychické strádání, ale i nedostatek něčeho, co je v daném společenství obecně považováno za hodnotu. [Mareš 1999: 70] Deprivace nemusí být pouze materiální, ale i sociální. „Z materiální deprivace se odvozuje i **fyziologická deprivace** jako nedostatek fyziologické pohody a nemoci, ale také psychická deprivace a sociální deprivace. V tomto případě vlastně indikujeme důsledky chudoby.“ [Sirovátka 2002: 42]

Do materiální deprivace lze zařadit bydlení, jeho kvalitu, vybavenost, ale i situovanost a dostupnost pracovních příležitostí, škol, kvalitu životního prostředí atd. Hodnotí se stav obydlí a spokojenost s ním. [Sirovátka 2002: 44] Řadí se sem i chybějící statky dlouhodobé spotřeby v domácnosti.

Psychologická a sociální deprivace je potřeba mezilidských vztahů, bezpečí a osobního rozvoje vyjadřovaná skrze rodinu, komunitu, vzdělávací instituce, pracoviště a další. [c.d.: 45] Příjmově chudší obyvatelstvo například vykazuje méně telefonických kontaktů, tolik se neobdarovávají dárky, nemohou trávit dovolenou mimo domov

a netráví kvalitně svůj volný čas (určité zájmové aktivity si nemohou dovolit). [Mareš 2004: 34]

Tělesná a psychická deprivace se týká především oblasti zdraví. Chudí sice více využívají služeb zdravotnictví, ale vzdělanější a bohatší vrstvy kladou větší důraz na prevenci. [c.d.: 33]

„Základní formou deprivace je v průmyslově rozvinutých zemích neúspěch na trhu práce, respektive vyřazení z trhu práce, které má nejčastěji formu (dlouhodobé nezaměstnanosti. “ [Mareš 2004: 36]

6 KOHO POSTIHUJE CHUDOBA

Česká republika má přes 10 miliónů obyvatel a toto číslo neustále narůstá. Přispívá k tomu to, že se rodí více dětí, ale také se k nám přistěhovává více cizinců. Ne všichni lidé, kteří zde žijí, mají však stejné podmínky. Chudobou proto může být ohrožen téměř kdokoli. V této kapitole se podíváme, které skupiny chudoba postihuje nejvíce.

Riziko nezaměstnanosti bývá spojováno nejen s určitými sociálními, ale i etnickými skupinami. Jedná se například o legální i ilegální imigranty a zejména o Romy, jejichž velká část představuje chudé na etnickém principu. [Možný, Mareš 1995: 25]

Ve většině průmyslově rozvinutých zemích je chudoba spojena s třídním statusem a zkušenost s ní mívají především nižší společenské třídy (tam kde jsou nízké mzdy, nejisté zaměstnání a neuspokojující charakter práce). Jedná se o osoby s nízkou kvalifikací a nebo takové, které jsou považovány za nespolehlivé. Jde o nekvalifikované pracovníky, nezaměstnané, příslušníky etnických menšin, staré lidi (u nich je chudoba pravděpodobnější než uvnitř jiných sociálních kategorií. [Mareš 1999: 44]

Většinou se jedná o izolované jedince, což jsou především lidé, kteří nedovedou nebo nemohou uchopit svůj vlastní život do svých rukou a nést za něj zodpovědnost. Jsou často lehce ovlivnitelní, tudíž bývají zneužití k tomu, že skončí bez materiálních prostředků nebo dokonce někdy i bez přístřeší. Jsou to zejména lidé oslabení mentálně, tělesně, věkem, nízkým vzděláním, sociálním původem, frustrací z dětství, bez rodinného zázemí nebo

s neschopností navázat přiměřené mezilidské vztahy. Oslabení bývá velmi často kombinací více těchto znaků. [Krebs 2005: 102]

6.1 ETNICKÉ MINORITY

Rómské etnikum má v české společnosti specifické postavení. „Téměř celé etnikum má v české společnosti nízkou sociální úroveň, která vyplývá především z nízkého stupně vzdělanosti a dosažené kvalifikace.“ [Krebs 2005: 101] Chudoba Romů je založena na rasovém, respektive etnickém základě [Možný, Mareš 1995: 25]

„Být Romem a ještě chudým, mít tedy dvojnásobný inferiorní status, není pro Romy nijak lákavá perspektiva.“ [Možný, Mareš 1995: 26]

„Velká část Rómov [...] patří medzi najchudobnejšie vrstvy obyvateľstva. Ich sociálnu situáciu dlhodobo determinuje vysoká miera dlhodobej nezamestnanosti, závislosť na dávkach sociálneho systému, nízka úroveň vzdelania a bývania.“ [Tvrdoň 2004: 27]

Příslušníci minorit (u nás především Romů) jsou pro výzkumy těžko dostupní, protože často odmítají spolupráci a nebo se jim záměrně vyhýbají tazatelé kvůli obtížné komunikaci s nimi. [Mareš 2004: 5]

6.2 TĚLESNĚ A DUŠEVNĚ HANDICAPOVANÍ

Lidé se zdravotním postižením mají horší předpoklady uplatnit se na trhu práce. „Mezi občany se zdravotním postižením převládají osoby starší, méně kvalifikované a s nižším vzděláním, jejichž uplatnění na trhu práce je vždy obtížné.“ [Krebs 2005: 101] „Zdravotně postižení občané bývají handicapováni obecně menší škálou životních šancí, limitující mj. možnosti jejich příjmového vzestupu. Problémem u nich je navíc dlouhodobost či trvalost působení základní příčiny jejich sociálního oslabení – zdravotního stavu.“ [Kuchařová 1995: 40]

Některé handicapy pouze omezují vstup na trh práce a některé jsou překážkou vstupu na trh práce vůbec. Handicapy vedou k životu na relativně nízkých sociálních dávkách a nebo jsou alespoň důvodem diskriminace postižených. [Mareš 1999: 54]

Totéž tvrdí ve své knize i Miroslav Tvrdoň: „Riziko chudoby a exklúzie u ľudí so zdravotným postihnutím je spojené s ich prístupom na trh práce. Niektoré druhy postihnutia predstavujú samy osebe úplnú bariéru pre vstup na trh práce a iné vedú k diskriminácii na trhu práce.“ [Tvrdoň 2004: 28]

6.2.1 FOKUS MLADÁ BOLESLAV

Fokus Mladá Boleslav je nezisková organizace humanitárního charakteru, která se zabývá pomocí duševně nemocným. Vzhledem k tomu, že jsem zde vykonávala praxi, bych se ráda o této organizaci zmínila, jelikož duševně nemocní se v chudobě ocitají stále častěji, obzvláště pak

ti, kteří musejí absolvovat dlouhodobější pobyt v psychiatrickém zařízení a ve většině případů si nejsou schopni pomoci nijak sami. Právě těmto lidem Fokus MB pomáhá začlenit se znovu do společnosti a pomáhá jim překlenout různé životní překážky, které zdraví lidé zvládají bez vážnějších problémů.

Organizace svou činnost zahájila v roce 1991 a postupně rozšířila svoje služby pro duševně nemocné až do dnešní podoby.

Toto sdružení se skládá z více oddělení. V současné době provozuje tři chráněné dílny, diagnostickou bazální dílnu, agenturu podporovaného zaměstnávání, centrum denních aktivit, chráněné a podporované bydlení a case managementový tým, který poskytuje služby klientům v jejich prostředí. Součástí poskytovaných služeb je i sociální poradenství, pravidelné rehabilitační pobyty a sportovní a kulturní akce.

Pracoviště:

➤ Terénní tým (TT)

Pracovníci terénního týmu jsou průvodci, se kterými se klienti setkávají jako s prvními. Každý klient, který vstupuje do systému služeb Fokus MB je nejprve kontaktován pracovníkem TT, který mu představí služby Fokusu. Tento pracovník je potom s klientem v kontaktu po celou dobu, kterou klient využívá služby. Pracovník zprostředkovává služby, které provozuje Fokus, ale zajišťuje pro klienta i služby jiných poskytovatelů z regionu Mladá Boleslav.

➤ **Dům na půl cesty (DPC)**

Služba je určena zejména pro klienty, kteří byli dlouhou dobu hospitalizováni v psychiatrické léčebně a potřebují si obnovit nebo získat dovednosti potřebné k samostatnému bydlení. Klienti mohou v domě strávit až dva roky, během kterých si za podpory pracovníků domu „oprašují“ nebo nově získávají dovednosti, schopnosti a znalosti, které by jim co nejvíce zjednodušily návrat do svého domova a zároveň jim umožnily žít co nejnezávislejší život.

➤ **Agentura podporovaného zaměstnávání**

Agentura podporovaného zaměstnávání poskytuje služby lidem, kteří si nemohou najít a udržet si práci běžným způsobem a potřebují v této činnosti podporu. Program podporovaného zaměstnávání je zaměřen na zdravotně a sociálně znevýhodněné na otevřeném trhu práce. Tato služba (jako jediná ve Fokus MB) tedy není zaměřena pouze na duševně nemocné, ale i na mentálně postižené, zdravotně postižené a sociálně handicapované klienty. Mezi konkrétní služby, které jsou poskytovány, patří vytváření představy vhodného pracovního uplatnění (součástí agentury je mj. počítačová učebna, kde se mohou zájemci o práci naučit základní práci s počítačem), mapování trhu práce, aktivní vyhledávání vhodného pracovního uplatnění, podpora při jednání se zaměstnavatelem a při zařizování formalit spojených s nástupem do práce a možnost přímé asistence na pracovišti.

➤ **Terapeutická kavárna v Psychiatrické léčebně Kosmonosy**

Pacienti mohou kavárnu využívat jako hosté, ale i jako účastníci pracovního rehabilitačního programu, protože vedle terapeutů v kavárně obsluhují i pacienti z psy-

chiatrické léčebny. Kavárna slouží jako prostor pro pracovní rehabilitaci, ale i pro dlouhodobou chráněnou práci. Pracovní rehabilitace spočívá především v práci s hosty kavárny, v obsluhování hostů, připravování nápojů a dalších úkonů spojených s provozem. Snahou terapeutů je rozvinout komunikační dovednosti, naučit se pracovat v týmu, konstruktivně řešit pracovní a vztahové záležitosti. Posláním je poskytnout podporu a prostor lidem, kteří jsou dlouhodobě duševně nemocní a hledají cestu, jak se zapojit do běžného života. Klienti si zde mohou obnovit a zlepšit pracovní dovednosti, schopnost komunikace s ostatními lidmi, posílit si sebevědomí.

➤ **a jiná další pracoviště**

Fokus chce umožnit lidem s psychickými potížemi komplexní rehabilitaci, poskytnout jim příležitost k nalezení ztracené sebedůvěry a vrátit jim rovnoprávné postavení ve společnosti.

Do programů poskytovaných Fokusem vstupují klienti výhradně na základě svého rozhodnutí a mohou z nich také kdykoliv odejít.

6.3 MIGRANTI

Na českém trhu práce mají také specifické postavení migranti.

„V celkovém počtu zahraničních pracovníků převažují dělníci, kteří přicházejí především z Ukrajiny a Polska.“ [Krebs 2005: 102] Cizinci, kteří se pohybují na území České republiky a na českém trhu práce nelegálně, mají v české společnosti zvláštní postavení. Jelikož nemají

žádnou právní ochranu, je jejich pracovní postavení, ale i životní postavení, mnohdy velmi nedůstojné. [tamtéž]

6.4 MLÁDEŽ

Mladí lidé se dostávají do chudoby, protože nepracují zpravidla dost dlouho na to, aby měli nárok na podporu v nezaměstnanosti. [MPSV 1999: 135]

6.5 BEZDOMOVCI

Převážná většina chudých lidí trvalé bydliště nebo přístřeší má. V poslední době ale můžeme na ulicích velkých měst vidat stále větší počet lidí bez domova. [Giddens 1999: 283]

Jev bezdomovectví je jedním z nejviditelnějších aspektů společenského vyloučení a mnohostranného strádání. Bezdomovci mají nárok na stejné dávky jako ostatní občané, ale především otázky bydlení jim brání v jejich využívání [MPSV 1999: 38]

Nejvšeobecněji lze říci, že bezdomovec je člověk, který nemá bydlení a je sociálně vyloučený. [Tvrdoň 2004: 34]

„Samotné označenie 'bezdomovec' napovedá, že najväčším problémom týchto ľudí je skutočnosť, že nemajú domov. To znamená, že buď nemajú vôbec kde zložiť hlavu, alebo prespávajú v rôznych provizóriách. Tiež to znamená, že nemajú rodinné zázemie, nemajú nikoho, kto by ich podoprel, kto by im pomohol. Mnohí z nich trpia veľkou osamelosťou.“ [Tvrdoň 2004: 35]

Rostoucí počet bezdomovců je důsledkem strukturální problémů jako je například nedostatek levných bytů, vysoká nezaměstnanost a rostoucí úroveň chudoby. „V niektorých krajinách sa na bezdomovstve podieľa i nedostatočná starostlivosť o mentálne postihnuté osoby.“ [c.d.: 40]

Na ulici se nejčastěji ocitají ti lidé, které postihla nějaká osobní katastrofa. „Výzkumy ukazují, že nejnáze se v postavení bezdomovců ocitají lidé z níže postavených dělnických rodin, nekvalifikovaní, s velmi nízkými příjmy.“ [Giddens 1999: 284]

Příčiny mohou být různé. Může se jednat o ztrátu zaměstnání nebo bydlení, nízká úroveň životního minima, cenově nedostupné bydlení, rozpad rodiny, zadluženost, ale i špatné rodinné podmínky (např. alkoholismus, týrání nebo sexuální zneužívání v rodině). Dalšími příčinami často jsou propuštění z vězení nebo odchod z dětského domova, osamělost, smrt blízké osoby, stáří nebo také dlouhé čekací doby na umístění v ústavech, fyzické a psychické nemoci, drogy a závislosti a spoustu dalších. [Tvrdoň 2004: 41]

6.6 STAŘÍ LIDÉ

Staří lidé bývají často odkázáni pouze na své důchody a nebo příbuzenské sociální sítě, protože vypadávají z trhu práce. [Možný, Mareš 1995: 27]

6.7 NEÚPLNÉ RODINY

Za neúplnou rodinu se považuje jeden rodič a dítě/děti, nejčastěji se jedná o matku s dětmi. „Nejpravděpodobnější případ chudoby u nás - na jednoho živitele připadá vysoký počet závislých osob.“ [Librová 1995: 9]

6.8 DROGOVĚ ZÁVISLÍ

Drogově závislí lidé upadají do chudoby velmi často a to vlastním přičiněním. Často svou závislost nechají dojít tak daleko, že droga řídí celý jejich život, dávají za ni veškeré peníze, které mají, ale i které nemají (krádeže, podvody) a na nic jiného už jim nezbývá. Z takovýchto lidí se postupem času velmi často stávají bezdomovci.

6.9 DOBROVOLNĚ SKROMNÍ

Je třeba dát pozor na odlišení chudoby od životního stylu, jímž dobrovolná skromnost je.

„V knize Librové se dočteme o 'dobrovolné skromnosti', která popisuje rodiny a jedince, kteří se vzdávají konzumního standardu, o nějž naopak velká část populace usiluje.“ [Možný, Mareš 1995: 30]

„Pohlédneme-li na dobrovolně skromné osoby, zjistíme: podle některých kritérií by je sociologie zařadila do skupiny chudých, podle jiných hledisek však nikoliv.“ [Librová 1995: 9] Skromní lidé by většinou mohli vydělá-

vat, tudíž i spotřebovávat, víc, ale nedělají to. [Librová 1995: 8]

6.10 KOMBINACE

Všechny výše vyjmenované skupiny mají vysokou pravděpodobnost „spadnout“ do chudoby. Většinou k tomu však nepřispěje pouze tento jeden faktor, ale bývají spíše kombinovány (vyskytuje se jich více pohromadě), nebo na jeden navazuje další např. svobodná matka snadno ztratí práci, protože musí věnovat spoustu času svým dětem a tím se její chudoba prohlubuje, protože nyní ne jen, že má málo peněz ze zaměstnání, ale o zaměstnání dokonce přišla. Nebo například z nezaměstnaného se může velice snadno stát bezdomovec, jelikož nemá z čeho platit nájemné atd.

I Průdková ve své knize Bezdomovectví [2008: 19] uvádí: „Propojenost nezaměstnanosti a bezdomovectví je velmi úzká - kdo nepracuje, těžko může bydlet, a kdo nebydlí, těžko může chodit do práce.“ Podle ní je nejčastější příčinou ztráty domova rozpad rodiny (40 % bezdomovců tvoří rozvedení) a druhou nejčastější příčinou je ztráta zaměstnání. Také na ulici dostalo řadu lidí podlomené duševní zdraví. „Máme zkušenost, že velká část lidí na ulici má psychiatrickou diagnózu a nebo závažnou poruchu osobnosti.“ [Průdková 2008: 20]

Tito lidé se také často uchylují k drogové závislosti či alkoholismu. „...stres spojený s nocováním na ulici řeší řada bezdomovců užíváním alkoholu a jiných drog...“ [tamtéž]

7 POJETÍ CHUDOBY

V této kapitole se dozvíme, že existuje dvojí pojetí chudoby a to subjektivní a objektivní.

„Ekonomická sociologie rozlišila chudobu objektivní, spjatou s příjmovou diferenciací, popř. s diferenciací materiální stránky životní úrovně od chudoby subjektivní, tj. pocitu deprivace.“ [Machonin 1995: 53]

7.1 SUBJEKTIVNÍ POJETÍ

Subjektivní pojetí je založené na hodnocení vlastní životní situace jedincem či domácností. Toto pojetí není dostatečně přesné, protože někteří lidé se mohou cítit chudí aniž chudými jsou. Subjektivní koncept chudoby proto neslouží ke stanovení oficiálních hranic chudoby. [Krebs 2005: 87]

Je to hodnocení vlastní situace, jsou to odpovědi na otázky typu, zda se rodina, domácnost či jedinec cítí být chudý. Tyto míry vypovídají spíše o pocitech člověka nežli o skutečném stavu. [Mareš 2004: 10]

7.2 OBJEKTIVNÍ POJETÍ

Objektivní pojetí vymezuje chudobu pomocí faktorů, které nejsou přímo závislé na mínění těch, kteří se cítí být chudými. Chudoba je v tomto případě stanovena zpravidla státem. Tyto koncepty umožňují vládám zřetelně oddělit chudé od nechudých. [Krebs 2005: 87]

V objektivním pojetí chudoby se předpokládá, že status jedince je nebo může být ověřován pomocí různých dokumentů. [Mareš 2004: 10]

8 MÍRY CHUDOBY

Existují i různé míry chudoby, podle kterých se může chudoba měřit a následně stanovit její hranice, což bude popsáno v následujících kapitolách.

Používané míry (koncepty) chudoby:

- Absolutní či relativní (měříme pomocí minimálního příjmu či minimální spotřeby).
- Objektivní či subjektivní (viz kapitola 7).
- Přímé či nepřímé (měřena nedostatkem určitých statků a služeb, na druhé straně nedostatečnými příjmy, popřípadě vztahem příjmů a statků).
- Expertní (neboli preskriptivní) či konsensuální.
[Možný, Mareš 1995: 29]

8.1 RELATIVNÍ KONCEPTY

Relativní chudoba = chudoba definovaná vzhledem k životní úrovni většiny v dané společnosti. [Giddens 1999: 562]

„Relativní chudoba je založena na porovnání standardu chudých a těch, kdo chudí nejsou.“ [Mareš 1999: 111]

8.2 ABSOLUTNÍ KONCEPTY

Absolutní chudoba = chudoba pod hranicí definovanou životně důležitými minimálními potřebami. [Giddens 1999: 555]

„Absolutní chudoba je spojována s nedostatkem prostředků k uspokojení základních potřeb.“ [Mareš 1999: 112]

„Hranice absolutní chudoby (nouze) se jako jeden z prvních pokusil určit Charles Booth,“ [Giddens 1999: 280] který zavedl pojem životní minimum jako měřítko chudoby. Podstatou životního minima je zajištění základních potřeb pro uspokojivé fyzické podmínky jako dostatek jídla a přístřeší. [tamtéž]

8.3 PŘÍMÉ KONCEPTY

„Přímé koncepty jsou, dle Halleröda, založeny na měření chudoby až po transformaci příjmů do spotřeby.“ [Mareš 1999: 115]

8.4 NEPŘÍMÉ KONCEPTY

„Nepřímé míry se opírají především o hodnocení disponibilního příjmu jedinců či domácností.“ [c.d.: 116]

8.5 PRESKRIPTIVNÍ KONCEPTY

Takovéto definice vymezují charakteristiku chudých na základě „expertních odhadů“ [c.d.: 117]

8.6 KONSENSUÁLNÍ KONCEPTY

Tyto definice se zakládají na shodě společnosti o tom, koho můžeme považovat za chudého a koho ne. [tamtéž]

9 HRANICE CHUDOBY

Stanovování hranic chudoby je ve společnosti důležité především z důvodu vyplácení různých typů sociálních dávek a příspěvků pro „chudé“ rodiny i jednotlivce.

„Statistická metoda, expertíza a poté popř. i státní autorita stanoví, kde vede hranice chudoby a tím i kdo pod ní spadá.“ [Večerník 1995: 83]

Hranice chudoby nebývá vyjádřena přímým výčtem statků a služeb, které uspokojují základní potřeby, nýbrž kalkulační minimální částky nezbytné k jejich uspokojení (náklady). [Mareš 1999: 126]

„Česká republika se řadí spíše k chudším zemím Evropského společenství pokud jde o relace subjektivních hranic chudoby k průměrnému příjmu domácnosti.“ [Večerník 1995: 85]. Hranice zákonné chudoby se naproti tomu pohybuje v rozmezí, které odpovídá zemím Evropského společenství. [tamtéž]

Nejčastěji užívané ukazatele k sledování chudoby i bohatství jsou ukazatele příjmové, ovšem nejsou moc spolehlivé, protože některé příjmy mohou být zatajovány. [Machonin 1995: 54]. „Pro studium diferenciac příjmů postačí několik málo faktorů, které ji silně ovlivňují: faktory demografické, vzdělání, odvětví apod.“ [c.d.: 55]

Hiršl [1995: 24] souhlasí „s názorem doc. Machonina, že chudoba je složitý sociální stav, který nelze postihnout jedním ukazatelem, např. roční výší příjmu na domácnost

nebo na jejího člena," ale je potřeba posuzovat i, jestli se jedná o dlouhodobě nízké příjmy.

Stanovit hranici chudoby je pro měření chudoby nezbytné. Při použití absolutního konceptu je hranice odvozena z minimálních výdajů, které jsou nezbytné pro zajištění životních potřeb. Při použití relativního konceptu je hranice stanovena v relaci k průměrnému příjmu domácnosti. V obou případech je třeba setřídit na příjmové škále příjmy domácností tak, aby se daly oddělit chudé domácnosti od nechudých pomocí stanovené hranice. [Kotýnková 2007: 18]

Chudobu nejčastěji sledujeme pomocí dvou nástrojů:

- spotřeba - měření je založeno na přímé spotřebě statků a služeb,
- příjmy - rozhodující je výše příjmů a předpokládá se, že nedostatečné příjmy vedou i k nedostatečné spotřebě a naopak, což nemusí vždy platit. Pomocí příjmů měříme chudobu nepřímou.

[Krebs 2005: 91]

Při stanovování oficiálních hranic chudoby a výše dávek poskytovaných chudým je potřeba respektovat dvě kritéria:

- naplnit humánní funkci sociální politiky = zabezpečit lidsky důstojné podmínky všem a pokrýt skutečně nouzové situace,

- zajistit, aby si pomoc poskytovaná v chudobě vzájemně nekonkurovala s pracovními příjmy.

[c.d.: 93]

„Hranice chudoby nemůže být nikdy zcela uspokojivě a jednoznačně určena. Pro snadnost jejího určení potřebujeme jednoduchý indikátor, jímž je zpravidla příjem, nicméně paušalizující indikace však vždy vyvolává problémy a křivdy.“ [Večerník 1995: 87]

Hranici chudoby může vymezovat životní minimum. (více kapitola 13.1.2.2)

Porovnání subjektivní a objektivní chudoby pro určení hranice chudoby

Nezáleží pouze na příjmech, ale podstatné je i, zda se dotyčný cítí být chudý.

„Evidence příjmů však není podstatným problémem indikace chudoby. [...] Nízký příjem samozřejmě ukazuje na existenci chudoby. Ale nízký příjem má i část těch, co nejsou chudí z žádného jiného měřítka (nemají menší spotřebu než chudí, anebo necítí se chudí). Na druhé straně, mezi chudé nesporně patří i marginalizovaná populace, která uniká z evidence příjmu vůbec (žije z krádeží či charity).“ [Možný, Mareš 1995: 15]

Ti, co mají příjem jen těsně nad hranicí chudoby, se ovšem také oprávněně cítí být chudými, protože se u nich vyskytují zase jiné okolnosti, díky nimž žijí v tísnivých životních podmínkách (např. drahé byty, nízká inte-

ligence, která zapříčiňuje špatné hospodaření; nevýhodně situované bydlení rodiny; špatné vzdělání a nedostatek kulturního kapitálu). [c.d.: 16]

Subjektivní míry však mohou být objektivizovány „analýzou jejich variability podle různých proměnných (velikost rodiny, struktura rodiny, region ap.).“ [Mareš 1999: 133]

10 MĚŘENÍ CHUDOBY

„Měřit chudobu znamená tedy především identifikovat chudé a zjistit jejich podíl v populaci. (...) Je třeba identifikovat ty, kdo mají oprávnění pro příjem sociálních dávek.“ [Sirovátka 2002: 33]

Pro měření a následné monitorování chudoby je celá řada způsobů. „Chudoba je sociální konstrukt, jehož obsah může být odlišně vymezen. [...] Neměříme chudobu jako takovou, ale její jednotlivé koncepty. [...] Použití konkrétního konceptu chudoby pak zcela závisí na přijaté společenské ideologii.“ [Mareš 2004: 4]

Monitorování chudoby je vymezeno:

- volbou konceptu chudoby (absolutní nebo relativní),
- rozhodnutím jak (přímo nebo nepřímo) a kdy chudobu měřit, nalezením vhodných validních indikátorů (takové, které měří skutečně to, co měřit mají),
- rozhodnutím o hranici chudoby,
- databázemi, které jsou k dispozici a nebo daty, které můžeme pro tento účel shromáždit,
- účelem, jemuž má sloužit.

[tamtéž]

11 PŘÍČINY CHUDOBY

Příčiny chudoby úzce souvisí s tím, co již bylo řečeno v kapitole 6 (Koho postihuje chudoba). Zde si ale vymežíme základní dělení chudoby podle jejích příčin a naproti tomu i dělení bohatství na základě stejných kritérií.

V chudobě žijí nebo jí jsou ohroženy pouze některé skupiny obyvatelstva (nekvalifikovaní, neúplné rodiny a jejich děti, nezpůsobilí k práci, nemocní, migranti, ...) [Krebs 2005: 90]

„Chudoba může připadat na vrub jedince či rodiny (nedostatek snahy, úsilí, štěstí), ale také společnosti (nespravedlivé rozdělování, špatný společenský řád).“ [Večerník 1995: 86]

Dělení chudoby na základě jejích příčin:

- Chudoba zasloužená - chudoba připisovaná na vrub jedince, rodiny. Jde o nedostatečnou snahu nebo špatnou morálku samotných chudých (špatné hospodaření s penězi, nedostatek schopnosti a talentu, opilství).
- Chudoba nezasloužená - zde se existence chudoby dává za vinu systému, jeho špatnému fungování (nedostatečně zajištěný přístup ke vzdělání, nízké mzdy v určitých odvětvích, nedostatek pracovních míst, předsudky a diskriminace, ...).
- Vysvětlení fatalistické - jeho obsahem je „kultura chudoby“ (viz kapitola 14). Vstup do života v určitých podmínkách je sám o sobě handicapem. Je zde me-

zigeneračně předávaná neschopnost využít nabízejících se možností.

[Kreidl 1997: 8]

Stejně tak se rozlišují i **tři možné zdroje bohatství**:

- Pocházející z individuálních zásluh (schopnosti, tvrdá práce).
- Pocházející ze systémových zdrojů (špatně organizovaný hospodářský systém, který umožňuje nespravedlivé zisky nepoctivým lidem.
- Sociální kapitál: konexe a známosti, které pro některé znamenají náskok v ekonomické soutěži.

[c.d.: 37]

„Podle názoru lidí u nás za svou chudobu mohou daleko častěji sami chudí, respektive jejich špatná morálka a nedostatek snahy. Až za nimi je tendence přikládat vinu za chudobu systému (nedostatek příležitostí, špatný systém, diskriminace).“ [c.d.: 22] Dále Kreidl [c.d.: 24] uvádí, že z výzkumů vyplývá, že nepracovitost vede k chudobě, kdežto pracovitost vysoký materiální blahobyt nezajišťuje. Diskriminace jako faktor, který vede k chudobě, se oslabuje, lidé se už tolik s předsudky nesetkávají.

Mezi další příčiny patří:

- historické faktory (otrokářství, rasová segregace...),
 - politické příčiny (ozbrojené konflikty, závislost na rozhodování cizích vlád, nadnárodních korporací),
 - ekonomické příčiny (zadluženost rozvojových zemí),
 - demografické faktory (vysoká hustota obyvatelstva, tradice, nízké vzdělání),
 - environmentální příčiny (vysoká hustota obyvatelstva, odlesňování, znečištění vody, půdy a ovzduší),
 - nedostatečná zdravotní péče a nerovné postavení žen.
- [Horký 2005: 6-7]

11.1 VZNIK CHUDOBY

Na základě těchto různých příčin tedy chudoba vzniká.

3 hlavní důvody vzniku chudoby:

- nízké výdělků plynoucí ze zaměstnání,
- nezaměstnanost,
- rozdíly ve vlastněném bohatství.

[Krebs 2005: 89]

11.1.1 NÍZKÉ VÝDĚLKY

Nízké výdělky v zaměstnání mohou nastat z různých příčin, často se jedná o nízkou úroveň vzdělání a kvalifikace. Bývají spojeny s různými rozdíly ve schopnostech, talentu a nadání, v inteligenci, pracovitosti, ale i s rozdíly v osobních ambicích a třeba i povahových rysech apod. Dále mohou být nízké výdělky ovlivněny nezpůsobilostí k práci z různých příčin (nemoc, handicap), které vedou k nižší produktivitě, což způsobuje nižší výdělky nebo výdělečnou činnost dokonce neumožňují. Dalším faktorem je diskriminace (např. neodůvodněné rozdíly ve mzdách mužů a žen, migrantů apod.). [Krebs 2005: 89-90].

„Často jsou také nízké příjmy jen přechodnou situací, která není vůbec vnímána jako chudoba, ale jen jako momentální finanční problémy.“ [Večerník 1995: 85]

11.1.2 NEZAMĚSTNANOST

„Podobně jako nízké výdělky i častá nezaměstnanost může být následně příčinou nízkých starobních aj. důchodů a následně i chudoby.“ [Krebs 2005: 90]

Tam, kde je nezaměstnanost nízká, zasahuje opakovaná a dlouhodobá nezaměstnanost hlavně marginální skupiny nebo jednotlivce, jimiž často bývají Romové, zdravotně a mentálně postižení, osamělé ženy s dětmi, bezdomovci, problémoví jedinci (alkoholici, recidivisté, nekvalifikovaní mladiství). Nezaměstnanost s sebou přináší různé druhy strádání (problémy zdravotní, psychické i sociální, samozřejmostí jsou problémy hmotné). [Sirovátka 1995: 71-72] „Větší část dlouhodobě nezaměstnaných disponuje

malým ‚tržním kapitálem‘, a proto má i málo šancí na získání ‚dobrého‘ zaměstnání.“ [c.d.: 76]

Důvody malé šance uplatnění se na trhu práce:

- Snížené fyzické či psychické schopnosti: nemocní, tělesně a duševně handicapovaní,
- Malý lidský kapitál: nekvalifikovaní,
- Diskriminace: příslušníci minorit (na rasovém a kulturním principu), ženy, staří lidé,
- Strukturálních změny ekonomiky a jejího cyklického vývoje: dlouhodobě nezaměstnaní.

[Mareš 1999: 46]

11.1.3 ROZDÍLY VE VLASTNĚNÉM BOHATSTVÍ

„Rozdíly v bohatství determinují i rozdíly v důchodech. Bohatým vynáší jejich majetek značné vlastnické důchody, zatímco neexistence bohatství a jakéhokoli majetku na straně chudých nenese žádný důchod, a nemůže tudíž být ani alternativním zdrojem pro uspokojování základních životních potřeb a překlenutí doby, po níž trvá chudoba.“ [Krebs 2005: 90]

12 DŮSLEDKY CHUDOBY

Z chudoby také vyplývají různé důsledky. Díky ní se lidé uchylují k různým druhům činností, které nemusejí být zrovna legální.

„Chudoba představuje trvalé riziko společenského vývoje: způsobuje lidsky nedůstojné a v dnešní době nepřijatelné životní podmínky, může vést k politické radikalizaci a vytvářet klima pro různé extrémní, nacionální xenofobní ideologie apod. a vést ke společenské destrukci.“ [Krebs 2005: 85]

Další důsledky:

- masivní migrace,
- kriminalita,
- vyloučení ze společnosti,
- angažovanost v extrémistických či přímo teroristických organizacích a další.

[Horký 2005: 6]

13 ŘEŠENÍ CHUDOBY (SOCIÁLNÍ POLITIKA)

Když už se někdo ocitne v chudobě, měla by se nějak řešit. V první řadě by si měl člověk snažit pomoci sám popř. se obrátit na své blízké. A teprve pokud jim vlastní schopnosti toto neumožní, měli by se obrátit na jiné organizace a na posledním místě na stát (tzv. princip subsidiarity v sociální politice).

„Systém sociální politiky v České republice by měl spočívat, podle jeho tvůrců, na třech pilířích:

- sociální pomoci (dávky sociální pomoci mají dorovnat příjem domácnosti, rodiny či jedince na úroveň stanoveného existenčního minima),
- sociální podpoře (dávky sociální podpory mají za cíl pomoci zadržet pokles její životní úrovně, způsobený vymezenými stavby a událostmi - závislé děti, úmrtí v rodině, ...),
- sociálním pojištěním (dávky z pojištění plynou jako nárok pojištěnců z dříve jimi placeného pojištění a z příspěvku dalších subjektů např. zaměstnavatelů).“

[Mareš 1999: 201]

„Součástí sociální sítě jsou mimo tři výše uvedené instituty dále: aktivní politika zaměstnanosti, institut minimální mzdy, terénní a ústavní sociální služby, poradenství, sociálně právní ochrana dětí a ochrana bydlení.“ [Mareš 1999: 202]

Ve vyspělých zemích bývá chudoba spojena se státní pomocí chudým a jako taková je financována celospolečenskou solidaritou. „Musí proto být vedena snahou o účelné a zároveň i efektivní vynakládání prostředků.“ [Krebs 2005: 92]

Těm, kdo se v chudobě ocitnou, by měla být poskytnuta určitá pomoc, aby si mohli zachovat svoji lidskou důstojnost. Pomoc se zakládá na právu na pomoc ze strany státu. Chudoba v moderních státech je řešena systémem různých dávek, podpor a služeb. [c.d.: 84]

13.1 ŘEŠENÍ PREVENTIVNÍHO CHARAKTERU

Řešení může být preventivního charakteru („k prevenci chudoby může přispět zejména adekvátní vzdělávací politika, politika sociálního zabezpečení a politika zaměstnanosti“), nebo opatření, které řeší až následky, tj. již reálně existující chudobu (sem patří opatření dvojího druhu: záporné zdanění příjmů, tzv. negativní daň, a stanovování minimálních příjmových veličin). [c.d.: 93-94]

13.1.1 NEGATIVNÍ DAŇ

„Do určité výše příjmu připadajícího na hlavu není daň placena a domácnostem, které ji nedosahují, je naopak příjem do této hranice dorovnáván tzv. zápornou důchodovou daní.“ [c.d.: 94]

13.1.2 MINIMÁLNÍ PŘÍJMOVÉ VELIČINY

Patří sem zejména minimální mzda a minimální starobní důchod.

13.1.2.1 Minimální mzda

Institut minimální mzdy je v řadě zemí zaveden jako ochrana před enormně nízkými výdělky (v ČR je minimální mzda Kč 8.000,-).

13.1.2.2 Životní minimum

Životní minimum je určitou hranicí nejnižší částky, kterou by měl člověk mít pro uspokojení svých základních životních potřeb.

„Z poslání životního minima v ČR vyplývá, že pomoc státu má nastoupit až tehdy, nemůže-li si postižený občan zvýšit příjmy vlastním přičiněním, zejména prací.“ [Vavrečková 1999: 52] Takováto ochrana před nouzí by měla mít pouze dočasný charakter a to do doby než se podaří překonat příjmovou nedostatečnost vlastními silami.

„Životní minimum,“ (Kč 3.126,- na jednotlivce za měsíc) „vymezuje hranice chudoby, je kritériem pro poskytování pomoci v případě chudoby. [...] Rozděluje obyvatelstvo na chudé a nechudé.“ [...] Je to „takový souhrn statků a služeb, který umožní domácnosti [...] uspokojovat základní životní potřeby v míře, která je v daném časovém období uznána společností za minimálně nezbytnou pro udržení přiměřené spotřeby a zapojení do normálního ži-

vota." [Krebs 2005: 95] Je to jakási úroveň uspokojování životních potřeb. Je společensky uznané a je to pro všechny státem garantovaná minimální hranice příjmu, do které je příjem dorovnáván nejrozličnějšími dávkami sociální pomoci. [Mareš 1999: 202]

„Úroveň životního minima nesmí být ani příliš nízká, protože by neumožnila příjemci zabezpečit základní životní potřeby a důstojný život, ani příliš vysoká, protože pobírání bezpracných, státem garantovaných sociálních dávek by mohlo být pro určité občany (skupiny občanů) zajímavější než ekonomická aktivita.“ [Vavrečková 1999: 29] V podstatě to znamená, že pokud rozdíl mezi výší podpory a minimální mzdy není dostatečně velký, určité skupiny občanů budou demotivováni získávat prostředky na živobytí vlastním úsilím. [Mareš 1999: 154]

Životní minimum, mimo ochrany před hmotnou nouzí a sociálním strádáním, plní další funkci - „stalo se kritériem nárokovosti většiny dávek státní sociální podpory.“ [Vavrečková 1999: 7]

Blízko úrovní životního minima je mimojiné starobní důchod, který je převážně spotřebován na potraviny, nájem a energie, dopravu, služby a další různé poplatky. [Mojžíš 1995: 64]

13.2 SOCIÁLNÍ PODPORA

Dávky sociální podpory jsou obvyklou technologií redistribuce, jsou vyplácené z veřejného rozpočtu a nárok na ně je podmiňován mizernou situací rodiny. Výše dávek bývá doplatkem k celkovým příjmům rodiny do všeobecně sta-

novené hranice životního minima. Cílem sociální podpory je změna dosavadního stavu. [Konopásek 1995: 27-28]

„Obecné sociální dávky jsou určeny na pokrytí běžných životních nákladů zahrnujících jídlo a pití, bydlení, vytápění, vybavení domácnosti a odpočinek.“ [MPSV 1999: 46]

Státní sociální podpora zahrnuje:

- přídavky na dítě (pomoc při krytí nákladů spojených s výchovou a výživou nezaopatřených dětí),
- sociální příplatky (pomoc rodinám s dětmi, jejichž příjem nedosahuje stanovené hranice),
- příspěvky na bydlení (příspěvek na náklady spojené s bydlením, bere se ohled na příjem a počet osob v domácnosti),
- příspěvky na dopravu (příspěvek na dojíždění nezaopatřených dětí do škol mimo místo trvalého bydliště),
- rodičovský příspěvek (příspěvek na péči o dítě),
- zaopatřovací příspěvky (příspěvky pro rodiny vojáků),
- dávky pěstounské péče,
- porodné,
- pohřebné.

Porodné i pohřebné jsou jednorázové dávky, které nejsou závislé na výši příjmu.

13.2.1 ÚŘAD PRÁCE

Dále existuje také podpora v nezaměstnanosti. Tyto dávky vyplácí úřady práce na základě určitých kritérií. Od roku 2009 došlo k určitým změnám a výše dávky je první 2 měsíce 65 % předchozího výdělku, další 2 měsíce 50 % průměrného čistého příjmu a 45 % zbylý čas, po který občan dávky pobírá. U osob do 50 let věku je tato doba 5 měsíců, od 50 do 55 let věku 8 měsíců a nad 55 let věku 11 měsíců. Strop této dávky je Kč 13.307,-.

Uchazečem o zaměstnání se může stát občan, který může a chce pracovat a o práci se uchází. Uchazeč má právo na zprostředkování zaměstnání, na hmotné zabezpečení a popřípadě také na rekvalifikaci. Rekvalifikace je možná, pokud uchazeč nemůže najít zaměstnání z důvodu své kvalifikace.

Mezi povinnosti uchazeče patří: dostavovat se pravidelně na úřad práce, ucházet se o zaměstnání na základě doporučenky od úřadu práce, do 7 dnů hlásit všechny změny spojené s ucházením o práci (např. zahájení studia, našel si sám zaměstnání, pracovní neschopnost, mateřství atd.)

Úřad práce nabízí poradenské služby a aktuální informace o volných pracovních místech.

13.3 SOCIÁLNÍ POJIŠTĚNÍ

Obvyklá struktura systému sociálního pojištění je:

- důchodové pojištění - díky tomuto pojištění jsou zabezpečeny případy dlouhodobého ohrožení následkem sociální situace, patří sem starobní, invalidní, částečný invalidní, vdovský, vdovecký a sirotčí důchod,
- nemocenské pojištění - pojištění krátkodobých následků sociálních událostí, patří sem nemocenská, podpora při ošetřování člena rodiny, vyrovnávací příspěvek v těhotenství, peněžitá pomoc v mateřství,
- příspěvek na státní politiku zaměstnanosti.

Sociální pojištění je obvyklá technologie zajišťující stabilizaci individuálních životních drah. Pojišťují se např. příjmy proti ztrátě z důvodu staroby, nemoci či invalidity, proti nezaměstnanosti atd. Dávka je pak určena jako náhrada konkrétního příjmu. [Konopásek 1999: 27-28]

13.4 SOCIÁLNÍ POMOC, SLUŽBY A PÉČE

„Sociální pomoc' je výrazem solidarity bohatších s chudšími.“ [c.d.: 30] „Poskytování sociální pomoci je závislé na majetku, příjmu a výdajích příjemce. [MPSV 1999: 48]

Mezi poskytované služby patří např. výchovná péče, ubytování nebo pomoc při hledání zaměstnání apod. [c.d.: 58]

„V ČR je systém sociální péče [...] do značné míry zaměřen na pomoc starým a zdravotně postiženým osobám.“ [tamtéž]

Právo na poskytnutí pomoci v hmotné nouzi je zakotveno v Listině základních práv a svobod, ale nárok na finanční dávku nebo jiné věcné plnění není automatický. Na poskytnutí sociálního poradenství má však nárok každý. Sociální poradenství se zaměřuje na poskytování informací o možnostech prevence hmotné nouze a jejího řešení. [Kotýnková 2007: 95]

„Návrh zákona o sociální pomoci definuje dvě obtížné sociální situace (...):

- hmotnou nouzi (příjem nedosahuje výše životního minima a nemůže si jej vlastními silami zvýšit - pro věk, zdrav. stav ap.),
- sociální nouzi (není schopen zabezpečovat své základní životní potřeby).“ [Mareš 1999: 205]

Pokud se člověk ocitne v obtížné sociální situaci, z které se není schopen sám nebo za pomoci rodiny vymanit, pak má nárok na nějakou sociální pomoc. O tuto pomoc dotyčný musí zažádat a prokázat, že on a jeho rodina jsou opravdu v takové krajní nouzi, z které si nemohou pomoci. Formou sociální pomoci jsou sociální služby a práce s klienty. [Konopásek 1995: 34]

„Zo skúseností vyspelých európskych štátov sa javí potreba postupne prenášať sociálnu starostlivosť zo štátu na charitatívne, humanitné a iné neštátne inštitúcie.“

[Tvrdoň 2004: 7]

Jak se vyrovnává s chudobou společnost:

- charita v rodině,
- charita, která je řízena církví,
- charita řízená lokálními autoritami,
- podpora na základě vzájemné spolupráce (vzájemné pojištění členů korporace),
- pojistné systémy,
- systém sociální pomoci založený na celostátně platném systému výběru daní a příspěvků sociálního zabezpečení.

[Mareš 1999: 146-147]

14 KULTURA CHUDOBY (BÍDY)

V literatuře se můžeme setkat s pojmy kultura chudoby nebo kultura bídy. Je to způsob života předávaný z generace na generaci, vytváří kulturní vzorce chování určitého okruhu osob. Kultura chudoby postihuje občany s určitým způsobem života či životního stylu a předává se na další a další generace. Jedná se například o nesezdaná soužití, bydlení v malých, špatně vybavených a přeplněných bytech, mládež nedokončuje svou školní docházku, krátké dětství, předčasné sexuální zkušenosti, vysoký podíl osamělých matek s dětmi, slabé ego, nedostatečná kontrola emocí, vysoká tolerance k patologickému chování všeho druhu. Toto vše a mnoho dalšího podporuje delikvenci mladistvých. [Mareš 1999: 177-178]

ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem se zabývala tématem chudoby v české společnosti.

Převážná většina lidí, kteří se v této situaci ocitli, ne z vlastního přičinění, se stydí. Je pak jen na nich jak rychle se dostanou z této pozice chudých na lepší úroveň. Někteří se snaží udělat všemožné, využít možností, které se jim nabízejí, ale jsou i tací, co rezignují, cítí se být méněcenní a vnímají své okolí jako nepřátelské. Někdy se i nemýlí, někteří lidé, kterým se „zatím“ daří a žijí si vcelku dobře nebo mají i nadbytek, se dívají na chudé jako na nežádoucí a opovrhují jimi, aniž by si uvědomovali, že problémy tohoto druhu mohou postihnout v budoucnu i je samé nebo blízké, na kterých jim záleží. Ale stále se najdou i tací, kteří mají „cit“ pro lidi v nouzi a pomáhají, byť jednorázově, když je třeba, anebo i pravidelně tam, kde je zapotřebí (např. různé charity na pomoc bezdomovcům, nemocným, opuštěným matkám, dětem z ulice apod.). Každý, kdo se v takovéto situaci ocitne, by se měl snažit tyto nabízené možnosti nepromarnit.

Na základě literatury jsem se snažila seskupit informace týkající se nejen chudoby, ale i dalších jevů s chudobou spojených jako je například nezaměstnanost nebo bezdomovectví. Domnívám se, že tento vytyčený cíl se mi podařilo splnit a práce obsahuje užitečné informace a náhled do života chudých.

Použitá literatura

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999.
ISBN 80-7203-124-4.

HIRŠL, Miroslav. *Glosy k výzkumu a výskytu chudoby v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. In MAREŠ, Petr. *O chudobě v české a slovenské společnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. s. 24 - 26. ISBN 80-210-1245-5.

HORKÝ, Ondřej. *Česko proti chudobě*. Praha: Ekumenická akademie, 2005.

KONOPÁSEK, Zdeněk. *Dvě adresy a tři pilíře sociálního zabezpečení (poznámky k sociální reformě)*. In MAREŠ, Petr. *O chudobě v české a slovenské společnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. s. 27 - 38. ISBN 80-210-1245-5.

KOTÝNKOVÁ, Magdalena. *Sociální ochrana chudých v České republice*. Praha: Oeconomica, 2007.

KREIDL, Martin. *Percepce příčin chudoby a bohatství*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1997. Pracovní texty projektu Sociální trendy 7/1997.

KREBS, Vojtěch. *Sociální politika*. Praha: ASPI, 2005.
ISBN 80-7357-050-5.

KUCHAŘOVÁ, Věra. *Poznatky z výzkumu rodin klientů sociálních referátů*. In MAREŠ, Petr. *O chudobě v české a slovenské společnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. s. 39 - 51. ISBN 80-210-1245-5.

LIBROVÁ, Hana. *Poznámka k sociologickému vymezení chudoby*. In MAREŠ, Petr. *O chudobě v české a slovenské společnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. s. 8 - 13. ISBN 80-210-1245-5.

MACHONIN, Pavel. *K fenoménu chudoby v sociologických výzkumech*. In MAREŠ, Petr. *O chudobě v české a slovenské společnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. s. 52 - 62. ISBN 80-210-1245-5.

MAREŠ, Petr. *Chudoba v České republice v datech (šetření sociální situace domácností): dílčí studie projektu o možnostech monitorování chudoby v ČR*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2004.

MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-61-3.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Boj proti sociálnímu vyloučení: sociální pomoc v Belgii, České republice, Nizozemí a Norsku*. Praha: JAN, 1999.

MOJŽÍŠ, Vladimír. *Životní strategie starých osaměle žijících občanů. Životní zkušenosti a některá empirická zjištění*. In MAREŠ, Petr. *O chudobě v české a slovenské společnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. s. 63 - 67. ISBN 80-210-1245-5.

MOŽNÝ, Ivo, MAREŠ, Petr. *Institucionalizace chudoby v Čechách: přehledová studie*. Praha: Nadace Start, 1995.

MOŽNÝ, Ivo. *Kouzlo a léčka slova chudoba*. In MAREŠ, Petr. *O chudobě v české a slovenské společnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. s. 5 - 7. ISBN 80-210-1245-5.

PRŮDKOVÁ, Táňa, NOVOTNÝ, Přemysl. *Bezdomovectví*. Praha: TRITON, 2008. ISBN 978-80-7387-100-0.

SIROVÁTKA, Tomáš, MAREŠ, Petr, VEČERNÍK, Jiří, ZELENÝ, Martin. *Monitorování chudoby v České republice: úvodní studie*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2002.

TVRDOŇ, Miroslav, KASANOVA, Anna. *Chudoba a bezdomovstvo*. Nitra: Katedra sociálnej práce a sociálnych vied, 2004. ISBN 80-8050-776-7.

VAVREČKOVÁ, Jana, MICHALIČKA, Ludvík, SEVEROVÁ, Simona. *Postavení domácností s minimálními příjmy a jejich sociální ochrana: studie k ochranným funkcím životního minima*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 1999.

VEČERNÍK, Jiří. *Subjektivní indikátory a rozsah chudoby v České republice: změny v období 1991 - 1994 a mezinárodní srovnání*. In MAREŠ, Petr. *O chudobě v české a slovenské společnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. s. 83 - 97. ISBN 80-210-1245-5.